

el-Matbaî, "Cemil Şıdkî ez-Zehâvî", *Mevsû'atü Beyti'l-ḥikme li-a'ḫâmî'l-ʿArab*, Beyrut 1420/2000, I, 126-128; Tâhâ er-Râvî, "Cemil Şıdkî ez-Zehâvî", *MMİADm.*, XIV/7-8 (1936), s. 248-255; M. Ferid Vecdî, "ez-Zehâvî el-feylesüfî'l-İrâkî", *ME*, VIII/5 (1937), s. 337-344; Selim Tâhâ et-Tikrîtî, "A'ḫâmü'n-neḥdati'l-ḥadişe: Cemil Şıdkî ez-Zehâvî", *el-Kitâb*, VIII/6, Kahire 1949, s. 70-77; Mün'im Hamid Hasan, "ez-Zehâvî ve't-tecdid fi ş-şîr", *Mecelletü Âdâbi'l-Müstaşırıyye*, IX, Bağdad 1984, s. 455-498; Wiebke Walther, "al-Zahâwî, Djamil Şıdkî", *EJ* (İng.), XI, 386-387; Halil Mûsâ, "ez-Zehâvî Cemil Şıdkî", *el-Meşû'atü'l-ʿArabiyye*, Dimaşk 2004, X, 424-425.

PHILIP CHARLES SADGROVE

ZEHÂVÎ, Emced

(أمجد الزهاوي)

(1883-1967)

Son dönem
İrakil fıkıh âlimlerinden.

Bağdat'ta dünyaya geldi. Kürt asıllı olup Kuzey Irak'ta Süleymaniye bölgesinde valilik ve kadılık yapan, fetva ve ilimle meşhur Babanoğulları ailesine mensuptur. Ailenin kökeninin Hâlid b. Velîd'e dayandığı zikredilir. Bir dönem, aşiretler arasındaki problemlerden dolayı İran Kirmanşah'ta bulunan Zehav (Zahav) bölgesinde ikamet eden aile mensupları bu sebeple adı geçen bölgeye nisbet edilmiştir. Babası Muhammed Saîd ve dedesi Muhammed Feyzî Bağdat müftülüğü yapmıştır. İrakil meşhur şair ve edebiyatçı Cemil Sıdkî ez-Zehâvî, Emced ez-Zehâvî'nin amcasıdır.

İlk eğitimini babası ve dedesinden alan Zehâvî'deki ilmî merakı ve kabiliyeti sezen dedesi onunla özel olarak ilgilendi ve Zehâvî onun terbiyesi altında yetişti. Bir taraftan Bağdat'ta Osmanlılar'ın o dönemdeki modern eğitim kurumları olan ibtidâiye, rüşdiye ve idâdiyye devam ederken bir taraftan da Gulâm Resûl el-Hindî, İbnü'l-Hayyât el-Karadâğî, Sâmerâ müftüsü Abbas Hilmî el-Kassâb, Mahmûd Şükri el-Âlûsî gibi devrin âlimlerinden klasik icâzet usulünde dersler aldı. Daha sonra, aralarında ileride Irak yönetiminde söz sahibi olacak Nûri Said Paşa'nın da bulunduğu elli kişilik bir grup öğrenciyle birlikte öğrenimini tamamlamak üzere İstanbul'a gitti. İstanbul'da Mekteb-i Nüvvâb'da fıkıh tahsili gördü ve akranları arasında yükselerek 1906'da okulu birincilikle bitirdi. Başarılarını duyan II. Abdülhamid kendisinin şeref madalyasını ödüllendirilip İstanbul mahkemelerinde görev yapmasını istedi, ancak Zehâvî Bağdat'a dönmeyi tercih etti. İstanbul'da bulunduğu dönemde

Beyazıt ve Ayasofya camilerinde üç yıl boyunca dersler verdi; Said Nursi, Mehmed Âkif (Ersoy), Elmalılı M. Hamdi, Babanzâde Ahmed Naim ve Ali Himmet (Berki) gibi devrin önemli simalarıyla tanışma fırsatı buldu.

Bağdat'a döndükten sonra 1908 yılı sonlarında Ahsâ'ya müftü tayin edildi, 1909'da Bağdat İstinaf Mahkemesi üyeliğine getirildi, 1918'de Musul Bidâyet Mahkemesi'nde görevlendirildi ve I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bu görevde kaldı. 1 Nisan 1919 tarihinde Ba'kübâ Bidâyet Mahkemesi'nde göreve başladı, ancak mahkeme başkanlığına işgal kuvvetleri tarafından bir İngiliz'in getirilmesi üzerine 15 Kasım 1919'da bu görevinden istifa ederek Bağdat'a döndü. 1920-1925 yılları arasında Evkaf Bakanlığı hukuk müsteşarlığına seçildi. 1933'te üstlendiği Şer'iyye Mahkemeleri Temyiz Kurulu başkanlığı görevini emekliye ayrıldığı 1946 yılına kadar sürdürdü. Resmî görevlerinin yanı sıra Nâile Hatun Camii, Süleymaniye Medresesi, İmâm-ı Âzam Camii gibi ilim merkezlerinde dersler verdi. Bağdat ve Âl-i Beyt üniversiteleri Hukuk ve İslâm Hukuku fakültelerinde öğretim üyeliği yaptı ve özellikle Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye ile muhakeme usulü dersleri verdi. Öğrencileri arasında Abdülkâdir el-Hatîb, Fuâd el-Âlûsî, Muhammed Mahmûd es-Savvâf, Abdülkerîm Zeydân ve Abdülvehhâb es-Sâmerrâî gibi meşhur âlimler bulunmaktadır. Zehâvî uzunca süren bir hastalık döneminin ardından 17 Kasım 1967 tarihinde vefat etti ve İmâm-ı Âzam Kabristanı'na defnedildi. Günümüzde Bağdat'ın Kerrâde semtinde adına yapılmış bir cami mevcuttur.

Özellikle fıkıh alanındaki birikimiyle temayüz eden Zehâvî fetvada ve ilimde döneminin otoritesi olarak görüldüğünden "Irak imami" diye anılmış, Hanefî fıkıhına olan derin vukufundan dolayı kendisine Küçük Ebû Hanîfe lakabı verilmiş, hakkında, "Eğer Hanefî mezhebinin kitapları yok olsa Zehâvî bu mezhebin görüşlerini eksiksiz olarak ezberinden kaleme alırdı" denilmiştir. Yaşadığı çalkantılı dönemdeki siyasi gelişmeler karşısında sessiz kalmayan Zehâvî, II. Abdülhamid'in 1909'da tahttan indirilmesine tepki göstermiş, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak'ı işgal eden İngilizler'e karşı mücadeleyi bütün gücüyle desteklemiş, 1920'de işgal kuvvetlerine karşı gelişen halk ayaklanmasını sırasında İngiliz subayı Albay Gerald Leachman'ı öldüren Zevba' aşireti lideri Dârî el-Mahmûd'un savunmasını üstlenmiştir. Irak halkına dinî

ve ahlâkî konularda yol göstermek amacıyla Cem'iyyetü'l-hidâyeti'l-İslâmiyye, Cem'iyyetü'l-âdâbi'l-İslâmiyye (1947), Cem'iyyetü't-terbiyyeti'l-İslâmiyye (1949), Râbitatü ulemâi'l-İrâk (1953) gibi dernekler ve Medârisü't-terbiyyeti'l-İslâmiyye adında özel okullar kurup başkanlıklarını üstlenmiştir. Hayatını eğitim öğretim, hayır faaliyetleri ve müslümanların problemlerine çözüm bulmaya adanmıştır. Öğrencisi Muhammed Mahmûd es-Savvâf'la birlikte kurduğu Cem'iyyetü'l-uhuvveti'l-İslâmiyye (1951) sonraları Irak Müslüman Kardeşler Teşkilâtı'na dönüşerek günümüze kadar Irak'ın dinî ve siyasi hayatında önemli yere sahip olan bir hareket durumuna gelmiştir.

Zehâvî'nin, Cem'iyyetü'l-ahavâti'l-müslimât adıyla bir derneğin ve Medârisü'l-uhuti'l-müslime adıyla anaokulundan liseye kadar kız öğrencilere eğitim veren okulların açılmasına ön ayak olması kız çocuklarının eğitimine özel önem verdiğini göstermektedir. Bu kurumların başkanlığını kızı Nihâl ez-Zehâvî üstlenmiştir. Öte yandan İslâm âleminin sorunlarıyla da yakından ilgilenmiş, Filistin'i Kurtarma Cemiyeti ve Cezayir'i Kurtarma Cemiyeti derneklerini kurmuş, 1953'te Pakistan Karacî'de düzenlenen İslâm Ülkeleri Konferansı'na, Filistin sorunuyla ilgili 1954 yılında Kudüs'te toplanan aynı adlı konferansa başkanlık etmiş, Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî'nin de kurucuları arasında yer almıştır. Irak'ta krallık ve sonrasındaki cumhuriyet dönemlerinde idareyi ele alan yöneticileri söz ve yazılılarıyla uyarmayı ihmal etmemiş, Abdülkerîm Kâsım döneminde 1959'da Medine'ye hicret etmek zorunda kalmış, bir buçuk yıl burada kaldıktan sonra Pakistan'a geçmiş ve dokuz ay sonra Irak'a geri dönmüştür. Zühd hayatı yaşayan Zehâvî ibadete olan düşkünlüğü, hakkı söylemekten çekinmemesi, hayır severliği ve güzel ahlâkıyla örnek gösterilmiştir. Zehâvî'nin verdiği fetvalar öğrencisi Hasan el-Ânî tarafından toplanmış ve *el-Fetâva'z-Zehâviyye* adıyla iki cilt halinde neşredilmiştir (Bağdat, ts. [Matbaatü'l-Ânî]). *el-Vaşâyâ ve'l-ferâ'iz* adlı bir eseri de basılmıştır (Bağdat 1925). *Mecelletü Külliyyeti'l-kânûn* (Bağdat Üniversitesi), *Mecelletü't-terbiyyeti'l-İslâmiyye*, *Mecelletü'l-uhuvveti'l-İslâmiyye* gibi dergilerle günlük gazetelerde makale ve fetvaları yayımlanmıştır. Ayrıca Râbitatü ulemâi'l-İrâk özel koleksiyonunda müslüman liderlere yazdığı mektuplar ve değişik meselelerle ilgili fetvaları bulunmaktadır.

